

De selectielijst en het historisch motief in de waardering en selectie van archieven

door Charles JEURGENS

Dat de samenleving enorm verandert onder invloed van de digitalisering is zo langzamerhand een gemeenplaats. Toch blijven we ons er terecht over verbazen hoeveel in een korte tijd veranderd is en nog steeds verandert. Waren de virtuele en de analoge wereld tien jaar geleden nog redelijk van elkaar gescheiden, in de afgelopen jaren zijn die twee werelden steeds verder in elkaar geschoven. Als ik met de bus wil reizen, dien ik in het bezit te zijn van een OV-chipkaart die digitaal mijn reisgedrag vastlegt; als ik in het Nationaal Archief in Den Haag papieren archiefstukken wil inzien, dien ik eerst een digitaal profiel aan te maken om toegang te krijgen tot de collectie en als ik iets van de overheid nodig heb, kan ik dat het beste doen via mijn digitale ID-code. Mijn adresboek, mijn agenda, mijn foto's: ze bevinden zich in de cloud en ik kan bepalen wie waar dan ook ter wereld toegang krijgt tot mijn gegevens. Plaats en tijd hebben een volstrekt andere betekenis gekregen vanwege de mogelijkheid informatie altijd en overal in allerlei vormen te delen met 'vrienden'. Sociale netwerken worden ingezet om revoluties te organiseren en om de rest van de wereld erover te informeren. Neda Agha Soltan, de Iraanse vrouw die tijdens de protesten bij de presidentsverkiezingen in 2009 in Teheran om het leven kwam, werd ongewild het icoon van de macht van de sociale media omdat haar dood door omstanders met een mobiele telefooncamera werd vastgelegd, waarna de beelden vervolgens razendsnel via Internet over de hele wereld werden verspreid. Om die reden karakteriseerde *Time* deze gebeurtenis als "probably the most widely witnessed death in human history".¹ Sindsdien is het gebruik van sociale media op het politieke strijdtoneel alleen maar geïntensiveerd.

De digitale ontwikkelingen hebben uiteraard ook ingrijpende gevolgen voor de omgang met informatie door en het gebruik van informatie in professionele organisaties. Aangezien de meeste informatie niet langer via de brievenbus binnenkomt, maar digitaal wordt gecreëerd, bewerkt, verzonden en gebruikt, bevindt informatie zich nu op een veelheid aan niet aanwijsbare plaatsen. Een persoonlijke inlogcode zorgt ervoor dat ik als medewerker op ieder gewenst moment vanaf een zelfgekozen plaats toegang heb tot mijn bedrijfsgegevens. Digitale technieken maken het mogelijk om de communicatie tussen verschillende zelfstandige organisaties die een rol spelen in bedrijfs- of bestuursprocessen via een gemeenschappelijke informatie-infrastructuur te organiseren. De digitale dossiers die op deze manier worden gecreëerd, zijn niet langer te verbinden aan één specifieke vervaardiger.

In het verlengde van al deze ontwikkelingen zijn niet alleen de technieken van het archiveren veranderd, maar zijn ook de archivistische basisconcepten onder druk komen staan. Het meest kenmerkende aspect van de digitalisering van de informatiehuishouding is wel het fluïde karakter ervan. Niets heeft nog een vaste vorm, alles lijkt continu in beweging te zijn of zoals Margaret Hedstrom het formuleert: “archival records are not static fixed documents, but rather dynamic objects produced through processes of continuous creation, recreation, representation, and reinterpretation”.²

In deze bijdrage beperk ik me tot één aspect van de archivering: de waardering, selectie en vernietiging van overheidsarchieven; ik besteed in het bijzonder aandacht aan het instrument van de selectielijst. In het licht van bovengenoemde ontwikkelingen op het terrein van de informatiehuishouding mag het op zijn minst opmerkelijk genoemd worden dat het in de 19de eeuw ontwikkelde instrumentarium ten aanzien van waardering, selectie en vernietiging van overheidsarchieven nog steeds zo prominent aanwezig is in het 21ste-eeuwse denken over en de praktijk van archiefselectie. In Nederland werken we nog steeds met de systematiek van de selectielijst die, zoals bij het Archiefbesluit 1995 is geregeld, ten minste een systematische opsomming van categorieën archiefbescheiden bevat en waarin bij iedere categorie is aangegeven of de archiefbescheiden bewaard worden dan wel na welke termijn zij voor vernietiging in aanmerking komen. Verder is bepaald dat de selectielijst voor maximaal 20 jaar wordt vastgesteld. De vraag is gerechtvaardigd in hoeverre de selectielijst als instrument nog effectief kan zijn in een informatiehuishouding die zo fundamenteel is veranderd in de afgelopen decennia.

In het eerste deel van deze bijdrage ga ik terug in de tijd en onderzoek ik in hoeverre in de 19de eeuw ambtelijke organisaties en archivariissen planmatig te werk gingen bij het vernietigen van overtollig archiefmateriaal en welke betekenis aan het historisch belang van archieven werd toegekend. In het tweede deel van deze bijdrage bespreek ik een aantal ontwikkelingen sinds de introductie van PIVOT om vervolgens af te sluiten met een aantal overpeinzingen over de houdbaarheid van de selectielijst en de betekenis van het historisch criterium in de informatiewereld van vandaag.

1. Scheurpapier

Het Koninklijk Besluit van 7 oktober 1919 regelde de vernietiging van overheidsarchieven. Vernietiging van archieven van provinciale, gemeentelijke en waterschapsorganen was voortaan geoorloofd wanneer het stukken betrof die op een door de minister van Binnenlandse Zaken vastgestelde vernietigingslijst waren geplaatst of met een speciale machtiging – na de rijksarchi-

varis in de provincie of de algemene rijksarchivaris te hebben gehoord – van de minister van Binnenlandse Zaken. Vanaf 1929 werd het gebruik van de vernietigingslijst door een aanpassing van het Koninklijk Besluit ook geregeld voor de archieven van de rijksadministratie.

Het gebruik van selectielijsten heeft dus al bijna honderd jaar een wettelijke basis, maar de selectielijst als instrument is al veel ouder. Dit constateerde ook Van Meerendonk, voormalig hoofd van de Rijksarchieffinspectie, reeds in zijn in 1985 gepubliceerde *Handleiding voor selectie en vernietiging van archiefbescheiden*, die een interessante historische paragraaf over de geschiedenis van de praktijk van waardering en selectie bevat.

De eerste betrokkenheid van de ‘archivaris van het rijk’ bij het vraagstuk van selectie van archieven kwam voort uit diens ongerustheid over het vernietigen van potentieel historisch belangrijk archiefmateriaal. In 1841 drong de toenmalige rijksarchivaris J.C. de Jonge er bij de minister van Binnenlandse Zaken op aan om een einde te maken aan het ongecontroleerde verkopen en vernietigen van archieven die niet langer van belang waren voor de administratie van de departementen. Het was hem gebleken dat “door zekere administraties somwijlen onder de benaming van *scheurpapier* stukken uit de landsarchiven verkocht worden, welke eene meer of mindere waarde voor de geschiedenis van het vaderland hebben”.³ Volgens De Jonge gebeurde dit meestal uit onwetendheid of desinteresse, maar hij achtte het van groot belang dat aan deze kwalijke praktijk een einde werd gemaakt. In 1821 was op die manier bijvoorbeeld in totaal 28.920 Nederlandse ponden “door vocht, ongedierte en herhaalde verplaatsingen aanmerkelijk beschadigd, defect en onbruikbaar” 17de-eeuws archief van de Verenigde Oost Indische en de West Indische Compagnie voor een bedrag van bijna 3800 gulden als scheurpapier verkocht.⁴ In 1830 noopte ruimtegebrek in de gebouwen aan het Binnenhof tot opruiming van de comptabele stukken die door de departementen aan de Algemene Rekenkamer waren toegezonden en het ministerie van Binnenlandse Zaken kreeg in 1841 toestemming van de Koning om alle papieren uit het archief te verscheuren en te verkopen als deze “voor de dienst doelloos en van geen nut” waren.⁵ Uit bezorgdheid dat bij dergelijke acties mogelijk belangwekkend materiaal vernietigd zou worden, probeerde De Jonge te bewerkstelligen dat pas tot verscheuring en verkoop van archiefstukken kon worden overgegaan nadat ze “behoorlijk door een deskundige onderzocht zijn”. Die deskundige, zo schreef De Jonge in zijn notitie aan de minister van Binnenlandse Zaken, was eenvoudig te vinden in de persoon van de archivaris van het rijk.

Het lijkt erop dat dit voorstel in goede aarde viel, want de rijksarchivaris werd in de jaren hierna regelmatig gevraagd zijn oordeel te geven over archiefmateriaal dat door ministeries als scheurpapier opzij was gezet. Zo

bracht De Jonge begin januari 1842 al een bezoek aan de secretaris-generaal van het ministerie van Binnenlandse Zaken om de archiefstukken te inspecteren die ter vernietiging gereed stonden. De rijksarchivaris concludeerde dat hij niets was tegengekomen dat van enig geschiedkundig belang was, maar, zo voegde hij er in zijn brief aan de minister waarschuwend aan toe:

“Ik kan evenwel den wensch niet onderdrukken dat men bij het uitschieten der stukken met behoedzaamheid en eene karige hand te werk ga, vooral wanneer men tot zeer belangrijke onderwerpen, gelijk bijv. onderwijs zal gekoomen zijn, daar dikwerf een stuk ’twelk op zich zelve weinig waarde bezit, in verband staat met andere en daardoor waarde verkrijgt; terwijl het altijd moeilijk blijft bepaaldelijk te beslissen, wat al dan niet waarde heeft, daar hetgeen nu schijnt te kunnen vernietigd worden, na verloop van honderd jaren zou kunnen op prijs gesteld worden”.⁶

Het is een van de eerste keren in de geschiedenis dat de algemene rijksarchivaris direct bij het vraagstuk van selectie en vernietiging van archieven werd betrokken. Hij kwam in actie om te voorkomen dat er potentieel historisch belangrijk archiefmateriaal vernietigd zou worden. Waaraan hij het historisch belang van de archiefstukken afmat, blijft echter duister. Wel kan worden vastgesteld dat hij behalve de inhoud van de documenten ook de context waarbinnen ze waren opgemaakt of ontvangen in ogenschouw nam om de waarde te beoordelen. Dat blijkt duidelijk uit de passage waarin hij stelt dat een afzonderlijk document soms weinig betekenis had, maar in relatie tot andere documenten zou dat wel eens anders kunnen liggen. De betrokkenheid van de algemene rijksarchivaris kan nog het best gekarakteriseerd worden als een vorm van impliciete selectie. Hij beschikte niet over een duidelijke richtsnoer om te bepalen wanneer archiefstukken bewaard dienden te worden. Het was waarschijnlijk vooral zijn gevoel voor historische betekenis dat bepalend was voor de afweging. En omdat het in de ogen van De Jonge een hachelijke onderneming was om uitspraken te doen over het historische belang van archiefstukken – immers over honderd jaar zou men daar heel anders over kunnen denken – was de aandacht eerder gericht op het voorkomen van vernietigen.

2. Het historisch criterium in de negentiende-eeuwse selectiepraktijk

De argumenten die in de eerste helft van de 19de eeuw werden aangehaald wanneer het ging om vernietiging van archiefmateriaal, lijken op het eerste gezicht niet fundamenteel anders dan vandaag de dag. De toegenomen bu-

reaucratie werd als de grote veroorzaker van de toenemende documentenstroom beschouwd, een ontwikkeling die lang niet iedereen kon bekoren. Zo schreef het Tweede Kamerlid Daniel François van Alphen in 1824 in een nota aan Koning Willem I dat “de geest van wantrouwen die uit de Franse administratie bij ons is overgebracht” tot een ingewikkeld systeem van controles en formaliteiten had geleid en hij maakte zich met name kwaad over het grote aantal “schrifturen (...) en registers” dat tegenwoordig door ambtenaren moest worden opgesteld en bijgehouden.⁷ Dat de overheidsorganisaties overgingen tot het periodiek vernietigen van onbelangrijk archiefmateriaal was dus geen wonder. Hoe gingen archivariissen uit de negentiende eeuw om met de recent gevormde archieven die snel in omvang toenamen?

In 1845 lanceerde onderbibliothecaris van de Koninklijke Bibliotheek J.J.F. Noordziek, weliswaar geen archivaris maar wel iemand met grote professionele belangstelling voor de Nederlandse geschiedenis en het archiefwezen, een plan om de nieuwe archieven stelselmatig te schiften opdat stukken van blijvend belang meteen werden afgezonderd met het oog op toekomstige overbrenging naar een archiefdepot. Zijn plan was bedoeld om de onderontwikkelde historische infrastructuur in Nederland te verbeteren en hij stelde in dat kader voor om een vereniging op te richten waar archivariissen, bibliothecariissen, eigenaren van handschriftenverzamelingen en geleerden lid van konden zijn. Deze vereniging zou tot taak moeten krijgen de bronnen van de geschiedenis op te sporen en uit te geven en ervoor te zorgen dat historisch relevant materiaal uit de nieuwe archieven in de archiefdepots terecht kwam.⁸ Noordziek maakte zich namelijk grote zorgen over de toekomst van de archieven die op dat ogenblik gevormd werden, “men denke slechts (...) aan de stapels papieren die elken dag inkomen, aan de besluiten en beraadslagingen in allerlei lands- en particuliere vergaderingen en corporaties”. Natuurlijk, zo schreef Noordziek, is niet alles even belangrijk. Veel zal zelfs na afhandeling opzij gelegd en vernietigd kunnen worden. Het was zijn bedoeling de nieuw gevormde archieven te behoeden voor het lot dat zoveel van de oude archieven ten deel was gevallen: chaos en verwaarlozing waardoor de beoefening van de geschiedenis ernstig werd gehinderd. Daarom stelde Noordziek voor dat alle stukken die tot “een en hetzelfde afgehandelde onderwerp behoren (...) en welke tot eenig algemeen nut voor het vervolg konden strekken” voortaan gewaarmerkt zouden worden met een “bijzonder daartoe aangenomen teeken door een hoofdamtenaar van elke afdeling (...) (en) de overige minder gewichtige en van bloot particulieren aard, af (te) scheiden en in afzonderlijke kasten weg (te) sluiten”.⁹ Alleen op die manier kon ervoor worden gezorgd, zo betoogde Noordziek, dat “de bewerking der hedendaagsche geschiedenis niet die vertraging behoefde te ondergaan, die de oudere nu ondervindt”.¹⁰ Daarnaast stelde hij voor van deze belangrijke stukken periodiek inventarissen te maken om die na verloop van

tijd “ten algemeenen nutte” te publiceren. De staats- en andere stukken konden vanuit de ministeries naar algemene depots overgebracht worden, waardoor de departementen ontlast werden van overtollig archiefmateriaal en de belangrijke stukken een veilig onderkomen kregen.

In dit plan, waar verder overigens weinig van terecht is gekomen, speelde het historisch motief de hoofdrol. Noordziek maakte in zijn nota echter niet duidelijk hoe de hoofdambtenaren te werk dienden te gaan bij het bepalen van het historische belang van archiefstukken. Het ligt voor de hand dat de beoogde vereniging van archivariissen, bibliothecarissen en geleerden hen daarbij moest helpen. Het historisch criterium heeft in de negentiende eeuw – voor zover ik heb kunnen nagaan – nooit werkelijk handen en voeten gekregen of een rol van betekenis gespeeld bij de actieve selectie van recent gevormd archiefmateriaal. Archivariissen stonden er in het algemeen ook afwijzend tegenover vanwege de reeds in 1842 door De Jonge opgemerkte onmogelijkheid om te bepalen wat over honderd jaar relevant zou kunnen zijn. Dat argument werd al met graagte gebruikt met betrekking tot het schiften van de oude archieven, maar nog frequenter aangehaald zodra archivariissen gevraagd werd iets te vinden van selectie van recent gevormd archiefmateriaal. De weerzin zich te mengen in dit delicate vraagstuk heeft de archivariissen in de negentiende eeuw in een passieve rol geplaatst ten opzichte van de pogingen van de administratie om de aanwas van archieven te reguleren. Het historisch criterium bleef impliciet en was gedurende de hele negentiende eeuw niet veel meer dan een soort ‘bezemwagen’-motief. Alleen wanneer de administratie vanuit een autonome afweging archiefmateriaal opzij had gezet ter vernietiging, wilden archivariissen desgevraagd nog wel hun oordeel geven en bekijken of niet ten onrechte materiaal werd weggegooid dat historische waarde zou kunnen hebben. Hoe ze dit bepaalden, wordt nergens duidelijk.

3. De ‘records manager’ avant la lettre

De weinige archivariissen die zich het lot van de moderne archieven aantrokken, waren tot ver in de twintigste eeuw roependen in de woestijn. Meteen al in de eerste jaargang van het in 1892 opgerichte *Nederlandsch Archievenblad* luidde mr. Ch.M. Dozy, gemeentearchivaris van Leiden, de noodklok over de onstuimige groei van de administratieve archieven in Nederland. Dozy oefende stevige kritiek uit op de wijze waarop archivariissen hun verantwoordelijkheid jegens de moderne archieven verloochenden. In het beheer van archieven was weliswaar het nodige ten goede veranderd, want “hield men langen tijd de archieven voor den prullenbak der administratie, zij worden meer en meer met een ander oog aangezien”.¹¹ Toch maakte hij

zich, net als Noordziek een halve eeuw eerder, grote zorgen over de toekomst van de recent gevormde archieven. Hij hekelde vooral de door de archivariissen zelf gestelde administratieve cesuur van 1812-1815 die de speelruimte bepaalde. Het tijdvak na 1815 was een 'no-go area' voor de archivaris, niet omdat de administratie "de latere stukken teveel nodig had, maar omdat zij te recent waren om reeds nu historische waarde te hebben; men beschouwde zooals gezegd verkeerdelijk de archieven als wetenschappelijke instellingen en niet als bureaux der Gemeenteadministratie". Het was die gefixeerde grens van 1812-1815 die door archivariissen als Dozy, maar ook bijvoorbeeld door Feith (van het bekende trio van de Handleiding) als de grootste bedreiging werd gezien voor vitale archieven in de toekomst. Archivariissen, zo schreef Dozy, zouden zich moeten realiseren dat het heden ook verleden wordt.

Het probleem diende volgens Dozy, die zelf enige tijd werkzaam was geweest op de Amsterdamse secretarie, uiterst serieus genomen te worden. In de voorbije driekwart eeuw hadden de administratieve bescheiden zich alleen maar opgehoopt waardoor het "hoe langer hoe moeilijker zal zijn in dien chaos zich in te werken en de stukken van blijvend belang af te scheiden en dus het gevaar dreigt dat men, om ruimte te verkrijgen, zal vernietigen zonder sorteeringen zonder onderscheiding".¹² De gevolgen, zo voorzag de Leidse gemeentearchivaris, zouden dramatisch zijn voor de kennis van de lokale geschiedenis omdat er "een treurige lacune" dreigde te ontstaan in de kennis over een groot deel van de 19de eeuw. Een gevaar dat des te meer op de loer lag omdat, zo voegde hij er opmerkelijk genoeg aan toe, "papier en inkt geen hoop geven dat zij, evenals die van vroeger eeuwen stand zullen houden, totdat de belangstelling ontwaakt".¹³

Hij pleitte voor een aanpassing van het stelsel en refereerde aan de situatie in de Belgische steden waar het beheer van de archieven door de stadsarchivaris niet door een bepaald jaartal was begrensd, maar waar alle afgedane stukken jaarlijks aan hem werden toegezonden. Die aanpak vond hij interessant maar te omslachtig en hij zag meer in het benoemen van een ambtenaar "onder den archivaris die feitelijk het archief van de laatste jaren beheert. (...) In naam zou de archivaris zijn chef zijn, maar in werkelijkheid zou hij een ambtenaar der secretarie wezen".¹⁴ Zo'n ambtenaar, die we tegenwoordig als een documentaire informatieverzorger ofwel records-manager zouden betitelen, was in het hoofd van Dozy de ideale schakel tussen de administratie en het oud-archief.

Op de eerste jaarvergadering van de Vereniging van Archivariissen, die in juli 1892 plaatsvond, werd uitgebreid over dit voorstel gedebatteerd en de vergadering besloot dat alles in het werk gesteld diende te worden om de gefixeerde grens te vervangen door een periodieke overheveling van de ar-

chienen vanuit de administratie. Als beginsel diende te worden aangenomen dat stukken van een bepaalde tak van administratie overgebracht zouden worden na een ingrijpende verandering van het beheer. Echter, wanneer dergelijke verandering gedurende een periode van 25 jaar niet plaatsvond, zouden de oudere stukken alsnog naar het archief worden overgebracht.¹⁵ Toch zou het nog lange tijd duren alvorens een flexibele grens werd aanvaard, want toen de minister van Binnenlandse Zaken een paar jaar later de algemene rijksarchivaris hierover om advies vroeg, en deze op zijn beurt de rijksarchivarissen in de provincie hierover bijeenriep, concludeerden zij toch een vaste grens te willen handhaven en wel die van 1815/1816.¹⁶ Het ging volgens Fruin niet zozeer om de vraag welke archieven zorg vereisen, maar om de vraag “welke archieven *onze zorg*” vereisen. Hij was er van overtuigd dat de gemeentelijke archieven van na 1815 beter toevertrouwd konden worden aan de gemeentesecretarissen dan aan de archivariissen.¹⁷

De archiefwetgeving van 1918 maakte voorlopig een einde aan de discussie door de grens in principe op 1813 te stellen.¹⁸ De stukken van vóór die datum dienden te worden overgebracht naar een archiefbewaarplaats en met de archieven van na die periode hielden archivariissen zich voorlopig slechts op ad hoc basis bezig. Het expliciteren van wat met het historisch criterium precies bedoeld werd en welke dilemma's daarbij opgelost dienden te worden, bleef voorlopig beperkt tot de archieven van het ancien régime. De noodzaak om daaruit te vernietigen was niet zo groot. De archivariissen hadden zich in het vraagstuk hoe om te gaan met de wassende papierberg van de eigentijdse archieven voorlopig buitenspel geplaatst; een positie waarvan ze, zo is mijn stelling, nog steeds de zure vruchten plukken.

4. De Algemene Rekenkamer: selectielijst ‘avant la lettre’

Zoals eerder al geconstateerd, had de administratie er alleen al vanwege redenen van ruimtebesparing belang bij om een schifting te maken tussen documenten die langdurig bewaard dienden te worden en stukken die na enige tijd vernietigd zouden kunnen worden. Bij veel administraties was niet of nauwelijks geregeld hoe deze afweging te maken. Een uitzondering vormde de Algemene Rekenkamer, die een ingenieus systeem ontwikkelde om een scheiding te maken tussen beide categorieën documenten. In 1842 liet de voorzitter van de Algemene Rekenkamer een overzicht opstellen van de archieven die in charterkamers en andere ruimten lagen opgeslagen en stelde op basis daarvan een onderzoek in naar de vraag welke stukken “zonder de belangen van het Rijk te benadeelen of eenig ongerief in de dienst te veroorzaken” voor vernietiging vatbaar zouden zijn. Een paar jaar later presenteerde de Algemene Rekenkamer een innovatief voorstel aan de Koning waarin

zij vol trots meldt dat:

“[a]llerlei belangen (...) bij de deliberatien daartoe betrekkelijk (moesten) worden in het oog gehouden: die van ’s Lands financiële geschiedenis, die van ’s Rijks schatkist, ja die van bijzondere personen zelfs, moesten daarbij gelden, en de Kamer durft zich vleijen, dat bij de ontworpen regelen van blijvende bewaring en periodieke opruiming geene consideratien zijn voorbij gezien die uit deze verschillende oogpunten aandacht verdienen (...)”¹⁹

Het historisch belang van de stukken vormde dus een belangrijke basis voor het maken van de afwegingen.

Het innovatieve van het voorstel zat hem in het systematische karakter ervan. Het ging niet om een eenmalige actie van opruiming van overtollige stukken, maar er werd een systeem van periodieke vernietiging geïntroduceerd. De verschillende typen documenten waarmee de Algemene Rekenkamer bij de uitoefening van haar werkzaamheden te maken kreeg, waren in kaart gebracht en van ieder type was bepaald na hoeveel tijd ze vernietigd mochten worden. Op basis hiervan werd in 1846 bij Koninklijk Besluit voor het eerst een machtiging tot gedeeltelijke opruiming der stukken afgegeven, die later verschillende malen werd herzien. Er bestaat een frappante gelijkennis tussen de formuleringen en de indeling van de lijsten van toen en het hendaagse selectie-instrumentarium.

De Algemene Rekenkamer kon voortaan “telkenjare de daarvoor vatbare stukken – na ontdaan te zijn van hetgeen daarvan voor de dienst van het Collegie bruikbaar zijn – door verscheuring onbruikbaar te doen maken”. Wat de voor vernietiging vatbare stukken waren, werd op gedetailleerde wijze uiteengezet in de verschillende artikelen van het Koninklijk Besluit. Er werd onderscheid gemaakt tussen vier verschillende categorieën archiefbescheiden die na respectievelijk vijf, tien, vijftien en dertig jaar konden worden vernietigd. Om ieder misverstand uit te sluiten over de vraag wanneer het moment van vernietiging was aangebroken, stelde de Algemene Rekenkamer een paar jaar later van iedere categorie bescheiden vast wanneer een bepaalde termijn begon en eindigde.²⁰ Het Koninklijk Besluit regelde ook welke stukken de Rekenkamer in geen geval mocht vernietigen, zoals plakkaten, decreten, wetten, besluiten, resoluties, notulen met bijlagen, ingekomen brieven en de minuten van uitgaande brieven, agenda’s, indexen en klappers. Voorts werd bepaald dat van de stukken die vernietigd werden, een lijst moest worden opgesteld. Ook de vernietiging zelf was met de nodige zorg omgeven. De ter vernietiging afgescheiden papieren dienden “gescheurd of geknipt (te) worden, zoodat derzelve verspreiding aan geen gevaar kan onderhevig zijn en tot geenerlei misbruik kan aanleiding geven”.

Wel konden de bruikbare banden, borden, touwen en dergelijke gespaard blijven voor hergebruik en hoefden de registers, waarvan, “onverscheurd geen misbruik te maken is” niet verscheurd te worden. In die gevallen dienden “de gedrukte hoofden afgesneden en de titelbladen vernietigd (te) worden”.²¹

Hiermee zette de Algemene Rekenkamer een traditie in waarbij waardering, selectie en periodieke vernietiging van archieven in het dagelijkse archiefbeheer werden geïntegreerd. Dat het besluit geen loze letter was maar daadwerkelijk werd toegepast in het beheer van de archieven, kan worden afgeleid uit de post “kosten wegens opruiming van archiven” van de Algemene Rekenkamer die na 1846 geregeld op de rijksbegroting wordt aange troffen. Het verscheuren en verknippen van de archieven was in het belang van de Staat en de kosten daarvan dienden daarom niet verhaald te worden op de kopers van het scheurpapier, maar uit de staatsbegroting te worden gefinancierd. Een tweede belangrijke aanwijzing vormt de periodieke herziening (in 1869, 1884, 1902 en 1916) van de in het Koninklijk Besluit genoemde vernietigingstermijnen voor de verschillende categorieën archiefbescheiden. In 1884 werd bijvoorbeeld een nieuwe lijst vastgesteld omdat de termijnen uit de vorige lijst van 1869 niet langer in overeenstemming waren met de verjaringstermijnen zoals gesteld in het Burgerlijk Wetboek. Zo mochten rentekwitanties volgens de lijst van 1869 al na vijf jaar vernietigd worden terwijl dit volgens de nieuwe lijst van 1884 pas na 30 jaar was toegestaan. Tevens werd bepaald dat de vernietigingstermijnen, “ook in verband met de onvoldoende bergruimte voor hare archieven”, voortaan van toepassing zouden zijn op de stukken die in het kader van de Indische begroting waren opgemaakt welke tot dusverre buiten de selectie waren gebleven.²²

Dat de archiefselectie en -vernietiging een serieuze aangelegenheid was voor de Algemene Rekenkamer werd ook geconstateerd door Fockema Andrae, de archivaris van de tweede afdeling van het Algemeen Rijksarchief, toen hij in 1947 een inspectiebezoek bracht aan dit hoge college van staat. Hij merkte op dat de rekenkamer al over een vernietigingsregeling beschikte “anterieur aan de Archiefwet 1918, maar uiteraard evengoed geldig” en zo stelde hij vast: “[m]en houdt zich daar stipt aan: wordt door de grote toename er ook wel toe gedwongen. Men heeft hier een aparte *scheurder* in dienst, die het vernietigen materiaal netjes wegwerkt: het scheurhok bevatte een indrukwekkende hoop materiaal!”²³

De algemene rijksarchivaris had in de negentiende eeuw echter geen enkele bemoeienis met de totstandkoming of herziening van deze vernietigingsregeling. De procedure was als volgt: de Algemene Rekenkamer stelde een conceptregeling op voor de vernietiging van archiefbescheiden die vervolgens bij Koninklijk Besluit werd vastgesteld. De enige mogelijkheid voor

de algemene rijksarchivaris om zich met de selectie van de archieven van de Algemene Rekenkamer te bemoeien, was gebaseerd op de maatregel die rijksarchivaris De Jonge in 1841 had weten te bewerkstelligen en die bedoeld was te voorkomen dat documenten van historische waarde zonder enige toetsing werden vernietigd. Het historisch belang van archiefbescheiden werd overigens wel als een zelfstandig criterium door de Algemene Rekenkamer onderkend, want artikel 9 van de herziene vernietigingsregeling uit 1884 stelde heel duidelijk dat “alle bij de Algemene Rekenkamer overgebrachte en in termen van opruiming vallende bewijsstukken (...) die (...) in het belang van de geschiedenis behooren bewaard te blijven, (...) op aanwijzing van de Hoofden der departementen van de opruiming (worden) uitgezonderd”.²⁴ Met andere woorden: indien er archiefstukken waren die volgens de opgestelde lijst vernietigd konden worden, maar toch van historische waarde werden geacht, dan zouden deze alsnog bewaard moeten blijven. Alvorens de Algemene Rekenkamer daadwerkelijk tot vernietiging van stukken overging, kregen de betrokken departementshoofden van wie de stukken afkomstig waren, een lijst toegestuurd met het verzoek aan te geven “of, en zoo ja, welke der bovengemelde bescheiden (...) in ’s lands belang bewaard en van de opruiming uitgesloten zouden behoren te worden”.²⁵ Tevens werd de ministers verzocht om voortaan bij het insturen van de stukken aan de Algemene Rekenkamer al vooraf aan te geven welke documenten van vernietiging uitgezonderd dienden te worden. Dit zou veel tijd besparen bij de definitieve selectie; een argument dat aan actualiteit niets heeft ingeboet.

5. Publieke ophef over vernietiging

Publieke ophef over het vernietigingsbeleid van archieven door overheidsorganen lijkt vooral een twintigste-eeuws fenomeen te zijn. Als er in de negentiende eeuw al publieke opschudding ontstond over het vernietigen van overheidsarchieven, had dit bijna altijd betrekking op het onbedoeld teloorgaan van archieven zoals bijvoorbeeld na de brand in 1844 waarbij een groot deel van het historisch archief van de marine in vlammen opging.

De Archiefwetgeving van 1962 introduceerde eindelijk het flexibele overbrengingsregime waarover al zo lang werd gesproken. Archiefstukken van overheidsorganen zouden in principe na 50 jaar naar een archiefbewaarplaats overgedragen en daarmee openbaar worden. Hiermee werd het archief nadrukkelijker in het domein van de openbaarheid van overheidsinformatie getrokken en kreeg de vernietigingslijst een andere, meer publieke betekenis. Dit laatste werd nog versterkt omdat ook werd bepaald hoe een vernietigingslijst tot stand diende te komen. Dit was een belangrijke verandering ten opzichte van de voorgaande periode en zorgde ervoor dat de vernietigings-

lijst niet enkel een beheersinstrument maar vooral ook een verantwoordingsinstrument werd.²⁶ Dat daarnaast de mogelijkheid bleef bestaan om archiefbescheiden die nog niet in lijsten waren omschreven of daar niet voor in aanmerking kwamen met een speciale machtiging te vernietigen – weliswaar pas nadat de algemene rijksarchivaris zich daarover in een advies aan de minister had uitgesproken – was een ingeworteld gebruik dat zo langzamerhand echter steeds vaker als een anomalie beschouwd werd. De mogelijkheid tot deze zogeheten incidentele vernietiging verdween dan ook met de Archiefwet van 1995.

De regelingen gebaseerd op de Archiefwet 1962 zorgde in ieder geval voor een grotere transparantie met betrekking tot de wijze waarop overheidsorganen met hun documenthuishouding omsprongen. De noodzaak om publiek verantwoording af te leggen over de genomen beslissingen inzake selectie en vernietiging van archiefbescheiden leidde vanzelfsprekend ook tot meer publiek debat over dit onderwerp. Soms zijn het incidenten die publieke verontwaardiging oproepen, zoals bijvoorbeeld het met veel geruchten omgeven mislukte fotorolletje waarop beelden zouden staan die verband hielden met de massamoorden die in 1995 in Srebrenica werden gepleegd. Het zal altijd wel een mysterie blijven of er bij het ontwikkelen van het fotorolletje daadwerkelijk fouten gemaakt zijn, of dat er sprake was van bewuste vernietiging door de Militaire Inlichtingendienst zoals vaak wordt beweerd. Soms is ook de gretigheid waarmee de overheid zich van zijn archieven wenst te ontdoen onderwerp van maatschappelijke discussie. Dat was bijvoorbeeld het geval toen het hoofd van de Binnenlandse Veiligheidsdienst (BVD) Arthur Docters van Leeuwen in 1990 aankondigde spoedig te willen overgaan tot de vernietiging van honderdduizenden persoonsdossiers die tijdens de periode van de Koude Oorlog waren aangelegd. De Koude Oorlog was voorbij en de talrijke dossiers waren voor de dienst nutteloos geworden. Omdat de BVD niet over een reguliere vernietigingslijst beschikte, wilde de organisatie gebruik maken van de mogelijkheid van incidentele vernietiging.²⁷ Dit riep veel weerstand op. De in 1991 opgerichte *Vereniging Voorkom Vernietiging* – het archief van deze vereniging is ondergebracht bij het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam – mobiliseerde sleutelpersonen en maatschappelijke organisaties om invloed uit te oefenen op de leden van de Tweede Kamer en entameerde het publieke debat over deze kwestie. De invloedrijke Raad voor Cultuurbeheer maakte bezwaar tegen het afgeven van een incidentele machtiging tot vernietiging van deze bescheiden en drong erop aan dat de vernietiging volgens de reguliere procedure van een vernietigingslijst zou plaatsvinden. Toen ook de algemene rijksarchivaris en de Tweede Kamer zich kritisch uitlieten over de voorgestelde selectiewijze trok de minister van Binnenlandse Zaken het voornemen tot incidentele vernietiging in en werd de BVD alsnog gedwongen de selec-

tie en vernietiging van zijn archieven via de reguliere weg te regelen.²⁸

Een van de meest opzienbarende zaken uit de Nederlandse geschiedenis van archiefvernietiging kwam echter in 1997 aan het licht toen in een door studenten bewoond pand in Amsterdam – dat ooit als agentschap van het ministerie van Financiën dienst had gedaan – circa 3.100 rekeningkaarten van het door de Nazi's opgerichte filiaal Lippmann-Rosenthal & Co, Sarphatistraat, Amsterdam (de LiRo 'roofbank') werden gevonden. Vooral de wijze waarop een overheidsinstelling met dit historisch beladen archiefmateriaal was omgesprongen, wekte verontwaardiging. Op de gevonden rekeningkaarten had de LiRo-roofbank tot eind 1942 op minutieuze wijze bijgehouden welke bezittingen door de joden waren ingeleverd en tegen welke prijs – soms met vermelding aan wie – ze waren verkocht. De gevonden kaarten vormden slechts een klein restant van een archief dat ooit veel groter was geweest. In verband met de afwikkeling van claims na de oorlog was dit archief onder de verantwoordelijkheid van het ministerie van Financiën gekomen en was, evenals een aantal andere gerelateerde archieven, in de periode 1968-1995, geheel in overeenstemming met de toen geldende regels, grotendeels vernietigd. De commissie die in 1998 onder leiding van de oud-president van de Algemene Rekenkamer F.G. Kordes onderzoek deed naar deze affaire, stelde vast dat bij de beslissing om tot incidentele archiefvernietiging over te gaan, drie criteria een rol hadden gespeeld: Was het archiefmateriaal nog nodig voor de eigen activiteiten? Konden derden aan het archiefmateriaal nog rechten ontlenuen? Had het archiefmateriaal historische waarde? De commissie kon slechts concluderen dat men alle drie vragen indertijd met een nee had beantwoord en voegde er aan toe dat met “de inzichten van nu ten aanzien van archiefmateriaal betreffende de periode van het rechtsherstel (...) zo'n beslissing niet meer (zal) worden genomen”. De veranderingen die met de nieuwe Archiefwet 1995 van kracht waren geworden, “waarin het ter inzage leggen van het besluit van voorgenomen archiefvernietiging alsmede publicatie daarvan in de Staatscourant zijn geregeld, zullen naar de commissie hoopt, een rem zijn op het te snel overgaan tot vernietiging van archieven met een grote historische waarde”.²⁹

Toch waren diezelfde veranderingen waaraan de commissie Kordes refereerde de oorzaak van een ongekend heftige botsing tussen historici en archivariissen over het vraagstuk van waardering en selectie van archieven. De enorme toename van archiefmateriaal als gevolg van het steeds maar in omvang groeiende overheidsapparaat, gecombineerd met de verplichting om volgens de in aantocht zijnde nieuwe Archiefwet alle archiefbescheiden ouder dan twintig jaar die niet voor vernietiging in aanmerking kwamen over te brengen naar een archiefbewaarplaats, leidde aan het eind van de jaren tachtig in het bijzonder binnen de Rijksarchiefdienst tot het besef dat selectie en

vernietiging van archiefbescheiden via de bestaande methode een hopeloze onderneming was. Van de 1200 strekkende kilometer archieven die nog bij de departementen en andere rijksoverheidsorganen aanwezig waren, zou naar schatting een derde op de depots van de Rijksarchiefdienst afkomen.³⁰ Dit doemscenario noopte tot een fundamenteel andere wijze van werken die onder de naam PIVOT internationale bekendheid kreeg. Met het acroniem PIVOT (Project Invoering Verkorting Overbrengingstermijn) presenteerde de Rijksarchiefdienst een heel nieuwe waarderings- en selectiemethodiek die niet uitging van de waardering van archiefstukken, maar van handelingen.

Historici verenigd in het Koninklijk Nederlands Historisch Genootschap (KNHG) maakten zich grote zorgen over wat de nieuw geformuleerde selectiedoelstelling en de op handelingen gebaseerde methode van selectie voor de kennis van het verleden zouden betekenen. “Met schrik realiseert men zich”, zo schreven historici in het *discussiedossier Archiefvernietiging* dat het KNHG in 1993 naar aanleiding van de nieuwe methodiek publiceerde “dat indien de overheidsarchieven vanaf hun ontstaan in de middeleeuwen volgens het (PIVOT) principe van bewaring tot het kennen van ‘het handelen van de overheid’ zouden zijn gereduceerd” we van heel veel aspecten van de samenleving weinig tot geen kennis zouden hebben.³¹ Er werd een venijnig en soms zelfs vijandig debat gevoerd tussen archivariissen en historici. Archivariissen werden afgeschilderd als “willoze klerken die vernietigen om aan percentages en quota te voldoen”.³² Achteraf hebben archivariissen uit het Pivot-tijdperk wel toegegeven dat de uitleg over de nieuwe aanpak anders en beter had gekund. Daarmee had waarschijnlijk veel ongenoegen en ongerustheid bij de historici voorkomen kunnen worden. Veel historici gruwden bijvoorbeeld bij de gedachte dat de documenten zelf bij macroselectie geen rol meer zouden spelen. De woorden van de Canadese archieftheoreticus David Bearman over de essentie van macroselectie hielpen bepaald niet om het vertrouwen van de historici te winnen. Volgens Bearman was het geheim van waardering en selectie van archieven vooral om afstand te houden tot de archiefstukken zelf. Het beste was:

“to put a bag over them, and focus on the context of their creation. Ignore the physical and concentrate on the conceptual: forget the recorded ‘products’ and focus on the ‘process’ of their creation and contemporary use. Understand the creation and authorship of records, their animating functions and activity, their transmission and system interconnections (...), and the importance or value of the resulting records will almost be self-evident”.³³

6. De selectielijst binnen Pivot

Het is hier niet de plaats om de ontwikkeling en introductie van de PIVOT-selectiemethode verder uit de doeken te doen. Hierover is al veel gepubliceerd. De clash tussen archivariissen en historici maakte wel duidelijk dat de verhouding tussen beide disciplines definitief veranderd was. Sommigen zien het als het sluitstuk in een langdurig proces van emancipatie en professionalisering van de archivalistische discipline. Niet langer was de basis voor selectie de bewijs- en onderzoekswaarde van de inhoud van de stukken van reeds gevormde archieven. Het waren voortaan de handelingen die ten grondslag lagen aan het ontstaan van de documenten binnen hun institutionele context die het fundament van de selectie zouden vormen.³⁴ Daarmee leek het erop dat archivariissen zich distantieerden van hun oorspronkelijke en zelf aangemeten rol van hoeder van het historische belang bij de selectie van archieven. Toch kunnen we bij die uitleg vraagtekens zetten. Zeker wanneer we naar de selectieparagraaf uit de tekst van het Archiefbesluit 1995 kijken. Die stelt immers dat bij het ontwerpen en vaststellen van selectielijsten rekening gehouden dient te worden met de taak van het betreffende overheidsorgaan; met de verhouding van het overheidsorgaan tot andere overheidsorganen; met de waarde van de archiefbescheiden als bestanddeel van het cultureel erfgoed en met het belang van de *in de archiefbescheiden voorkomende gegevens* (mijn cursivering CJ) voor overheidsorganen, voor recht- en bewijszoekenden en voor historisch onderzoek. Het belang van archieven werd weliswaar niet langer enkel en alleen aan de inhoud van de stukken afgemeten, maar er werd, althans volgens de tekst van het besluit, allerminst afscheid van genomen. Misschien kunnen we het ook anders stellen en de tekst uit het Archiefbesluit vooral zien als een poging om preciezer te formuleren waarop gelet moet worden om het (historische) belang van archieven te bepalen. Hetzelfde kan worden gezegd van de selectiedoelstelling die in de PIVOT-periode werd ontwikkeld. Daarin werd in feite zichtbaar gemaakt wat archivariissen bedoelden met het begrip (historisch) belang. Archieven werden van (historische) waarde geacht wanneer ze de mogelijkheid boden een reconstructie te maken van het handelen van de overheid ten opzichte van haar omgeving en van de belangrijkste historisch-maatschappelijke gebeurtenissen en ontwikkelingen. De operationalisering ervan vond plaats via een aantal selectiecriteria die in de vorm van verschillende soorten van handelingen werden geformuleerd en waarvan de neerslag bewaard diende te worden. Terugkijkend kan alleen worden vastgesteld dat het jammer is dat archivariissen en historici het debat over de vraag hoe het historische belang van archieven te operationaliseren niet op een meer constructieve manier hebben gevoerd. Anno 2013 is het probleem hoe het historische belang van archieven vast te stellen prangender dan ooit.

PIVOT beoogde ook een versnelling in de selectie te bewerkstelligen. De tragiek van de PIVOT-aanpak is dat het echter helemaal niet zo eenvoudig bleek om de archiefbescheiden en een handeling met elkaar te verbinden. De archiveringsystemen waren vaker niet dan wel gebaseerd op de handelingenstructuur met als gevolg dat de toepassing van de selectielijsten – die op het niveau van handelingen waren geformuleerd – een ingewikkelde puzzel werd. Het kwam erop neer dat de waardering van de handelingen weliswaar via een selectielijst werd gesanctioneerd, maar dat de selecteurs in feite een tweede ‘waardering’ deden om vast te stellen aan welke handelingen de feitelijke archiefbescheiden gekoppeld konden worden. De interpretatie hiervan werd lang niet altijd eenduidig gemaakt.³⁵

Uiteindelijk werd de daadwerkelijke selectie, geheel in strijd met wat de methode beoogde, vaak vanuit de aangetroffen dossiers gemaakt. De selecteurs zochten bij de dossiers een handeling uit de selectielijst die ze van toepassing achtten op de documenten die ze aantreffen in plaats van dat de selectielijst de weg wees naar de relevante archiefbestanddelen. Uit gesprekken met bewerkers blijkt dat velen ook niet schuwden om gebruik te maken van de rekkelijkheid – door sommigen uitgelegd als de abstractheid of onduidelijkheid van de formuleringen – waarmee de handelingen konden worden geïnterpreteerd. Als een dossier op grond van zijn inhoud door een selecteur als behoudenswaardig werd geacht terwijl de handeling waarvan dit dossier de neerslag leek te vormen het als te vernietigen aanmerkte, was het niet moeilijk om het betreffende dossier aan een andere (bewaar)handeling te koppelen zodat het behoud van het dossier een juridische basis kreeg. En daarmee lijken we eigenlijk weer terug bij af: de individuele afweging die de selecteur maakt, is – alle inspanningen ten spijt om dit via de selectielijst te regelen – nog steeds van doorslaggevende betekenis in de feitelijke waardering en uiteindelijke selectie.

7. Overpeinzingen ten aanzien van de toekomst

In deze slotparagraaf wil ik de blik naar de toekomst richten en enkele gedachten ventileren ten aanzien van de twee onderdelen die in de voorgaande pagina's centraal stonden: de selectielijst en het historisch criterium. De selectielijst heeft zich in de afgelopen 170 jaar geleidelijk ontwikkeld van een beheers- naar een verantwoordingsinstrument. Tegelijkertijd is echter een groeiend gat ontstaan tussen het proces van waardering via de selectielijst en de feitelijke selectie van het archiefmateriaal. Tevens is de rol van de archivaris sterk veranderd in dit hele proces van waardering en selectie. Trad hij aanvankelijk vooral op als waakhond tegen het teloorgaan van historisch belangrijke – wat dat ook moge zijn – documenten, sinds het laatste kwart

van de 20ste eeuw speelt hij een veel prominentere en ook actievere rol in dit proces. Voor het eerst werden pogingen ondernomen om aan de hand van een selectiedoelstelling en -criteria expliciet te maken wat als belangrijk archief diende te worden aangemerkt. Hiermee werd voor iedereen inzichtelijk volgens welke logica de selectielijsten tot stand kwamen, maar daarmee manoeuvreerden de archivariissen zich ook meteen in een kwetsbare positie. Zij maakten expliciet wat heel lang impliciet was geweest en dat zorgde vanzelfsprekend voor reacties. De heftige, maar kortstondige tegenstand van historici tegen de publiek gemaakte logica heeft niet kunnen verhinderen dat waardering en selectie na korte tijd weer afgeden naar een met rituelen omgeven 'lijstjescultuur'. De kans om het historisch motief binnen de selectie verder te ontwikkelen en van inhoud te voorzien werd niet of nauwelijks aangegrepen. In plaats van een continu debat te voeren met *stakeholders* (waarvan het gilde der historici er slechts een is) over waarom bepaalde archieven of archiefbestanddelen wel of niet bewaard zouden moeten worden, vloeide de meeste energie naar het maken van het instrument: de selectielijst. Het 'publieke debat' was op bureaucratische wijze afgekocht door het ter inzage leggen van het selectie-instrument.

Heeft de selectielijst nog toekomst? Ik zou willen stellen dat dit geheel afhangt van de manier waarop een selectielijst wordt geïntegreerd in het informatie- en archiefbeheer van een organisatie. In de eerste plaats zou ik ervoor willen pleiten om afscheid te nemen van het begrip 'lijst'. Het statische karakter van de lijst verhoudt zich slecht tot het dynamische karakter van de informatiehuishouding van vandaag en geeft ook te veel het idee dat met de vaststelling van de selectielijst het werk voor de komende jaren gedaan is. Uiteindelijk gaat het natuurlijk niet om de benaming van het instrument, maar om de vraag hoe dynamisch een waarderings- en selectie-instrument kan worden ingericht. Op dat vlak is nog wel het nodige onderzoek te verrichten.

Een tweede aandachtspunt heeft betrekking op de toepasbaarheid van het instrumentarium. De vitaliteit en vooral effectiviteit van het selectie-instrumentarium wordt in hoge mate bepaald door de toepassingsmogelijkheden ervan. Voor een succesvol gebruik is het van belang dat niet allerlei ingewikkelde vertaalslagen gemaakt hoeven te worden tussen het object dat gewaardeerd wordt en het object dat geselecteerd moet worden. In dat kader is het huidige streven naar een generiek selectie-instrumentarium voor de rijksoverheid niet zonder risico. Wederom dreigt het gevaar dat de meeste aandacht wordt gericht op vereenvoudiging van het selectie-instrument zonder goed te doordenken wat de effecten zijn bij de toepassing ervan.

In het verlengde hiervan kom ik op mijn laatste punt. De huidige selectielijst is vaak nog een sluitstuk van de informatiehuishouding van een over-

heidsorganisatie en wordt door zorgdragers te vaak nog als een verplicht en vooral lastig ritueel beschouwd. Om die reden is het van groot belang dat het zwaartepunt komt te liggen op de waardering van informatie gebaseerd op een sturingsperspectief in plaats van vanuit een overwegend beheersperspectief. Dat vereist dat archivariissen op een ander niveau gaan opereren. Het gesprek zou – meer dan nu het geval is – moeten gaan over de vraag hoe zorgdragers zowel vanuit hun primaire bedrijfsbelang, als vanuit hun maatschappelijk belang *in control* geraken op de eigen informatiehuishouding. Het bedrijfsbelang wordt gedefinieerd door onder meer de financiële, juridische en politieke risico's die de organisatie loopt bij een gebrekkige informatiehuishouding. Het maatschappelijke belang wordt vooral bepaald door de mogelijkheid zich naar de individuele burger en naar de samenleving (inclusief toekomstige generaties) te kunnen verantwoorden over het eigen handelen. Om dit maatschappelijke motief van inhoud te voorzien is een continu gesprek nodig met die samenleving; een rol die de archivaris van de 21ste eeuw goed zou passen.

NOTEN

- 1 http://www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1945379_1944701_1944705,00.html#ixzz21JnJPqyA (geraadpleegd 22 juli 2012).
- 2 HEDSTROM M., *Archives, memory and the interfaces with the past*, in *Archival Science*, 2002, 2, p. 21-43, aldaar p. 24.
- 3 Nationaal Archief (NA), 2.14.03 Archief van het Algemeen Rijksarchief (Archief ARA), inv. nr. 11; brief van de Archivaris van het Rijk J.C. de Jonge aan de minister van Biza, dd 20 december 1841.
- 4 NA, 2.14.03 Archief ARA, inv. nr 905, dd 27 november 1821, 17 december 1821 en 21 februari 1822.
- 5 VAN MEERDENDONK H.J., *Handleiding voor Selectie en vernietiging van archiefbescheiden*, In opdracht van de Vereniging van Archivariissen in Nederland, [s.l.], 1985, p. 16.
- 6 NA, 2.14.03 Archief ARA, inv. nr 11; brief van de Archivaris van het Rijk J.C. de Jonge aan de minister van Biza, dd 13 januari 1842.
- 7 VAN ZANTEN J., *Schielijk, winzucht, zwaarhoofd en bedaard. Politieke discussie en oppositievorming 1813-1840*, Amsterdam, 2004, p. 177.
- 8 *Nederlandsch Archievenblad*, 1896/97, nr. 1, p. 19.
- 9 NA, 2.04.01 Archief van het ministerie van Binnenlandse Zaken (Archief BiZa), inv. nr. 4812, verbaal 17 december 1845, No 62 Nota Noordziek, deel 2.
- 10 *Ibidem*.
- 11 DOZY Ch.M., *Oud en Nieuw Archief*, in *Nederlandsch Archievenblad*, 1892, 2, p. 11.
- 12 *Ibidem*.
- 13 *Ibidem*.

- 14 *Ibidem*, p. 12.
- 15 *Nederlandsch Archievenblad*, 1992, nr. 4, p. 53.
- 16 VROA, 1898, XXI, Verslag van de 9de bijeenkomst der rijksarchivarissen, dd 8 november 1898.
- 17 *Ibidem*.
- 18 Het is de algemene maatregel van bestuur van oktober 1919 die zegt dat archieven van gemeentebesturen die dagtekenen van voor 1813 naar een archiefbewaarplaats moeten worden overgebracht, maar dat Burgemeester en wethouders bevoegd zijn te bepalen welk ander deel van de archieven naar die bewaarplaats wordt overgebracht. Eenzelfde bepaling, maar dan met het jaartal 1811, was opgenomen ten aanzien van de archieven van waterschappen. Voor provinciale organen was de grens op 1813 gesteld. Ten aanzien van de archieven van de Hoge Colleges van Staat werd gesteld dat deze archieven, “dagteekende van voor een tijdstip, telkens voor elk daarvan door Ons, in overleg met het betrokken college” worden overgebracht.
- 19 NA, 2.02.04, Kabinet des Konings, Koninklijk Besluit 11 sept 1846, nr. 81. He-las heb ik de nota’s waarin de deliberaties over deze opruiming waarschijnlijk zijn opgenomen niet kunnen vinden in het archief van de Algemene Rekenkamer. In de index wordt weliswaar verschillende keren melding gemaakt van deze nota’s. Deze zijn niet in het verbaal opgenomen, maar, zo luidt de verwijzing op de plaats waar deze stukken zich zou moeten bevinden, ze staan “in een bandje in de kast”. Ze werden blijkbaar op de afdeling zelf bewaard.
- 20 NA 2.02.19, Archief Algemene Rekenkamer Supplement, inv. nr 252, Regelen en opmerkingen, te raadplegen bij het opruimen van archieven ingevolge het KB van 14 juni 1869.
- 21 NA, 2.02.04, Kabinet des Konings, Koninklijk Besluit 11 sept 1846, nr. 81.
- 22 *Ibidem*, Koninklijk Besluit 14 mei 1884, nr. 22.
- 23 NA, 2.14.03, Archief ARA, inv. nr. 1387, Verslag van een bezoek aan de Alge-mene Rekenkamer, dd 29 mei 1847.
- 24 NA, 2.02.04, Kabinet des Konings, Koninklijk Besluit 14 mei 1884, nr. 22.
- 25 NA, 2.02.19, Archief Algemene Rekenkamer Supplement, inv. nr 252, concept circulaire van de Algemene Rekenkamer aan de departementshoofden, dd 26 augustus 1869.
- 26 In dit kader is vooral het Koninklijk Besluit algemene richtlijnen vaststelling vernietigingslijsten archiefbescheiden van 19 mei 1972, nr. 7 van belang.
- 27 Incidentele vernietiging van archiefbescheiden (die nog niet in lijsten waren omschreven) was onder de oude wet wel mogelijk na een machtiging van de Kroon of van de algemene rijksarchivaris. Met de inwerkingtreding van de Archiefwet (Aw) 1995 en het Archiefbesluit (Ab) 1995 is de mogelijkheid tot inci-dentele vernietiging vervallen.
- 28 IISG, *Inventaris Vereniging Voorkom Vernietiging*, 1990-2006.
- 29 Eindrapport van de Commissie van Onderzoek LIRO-archieven en archievangids (Commissie Kordes) aan de Tweede Kamer, dd 9 december 1998.
- 30 JANSSEN H., *Archiefselectie op institutioneel niveau. Meso- en makroselectie bij de organen en de consequenties daarvan voor de rijksarchieffinspektie*, in *Nederlands Archievenblad*, 1990, 94, p. 227-239.

- 31 *Discussiedossier Archiefvernietiging*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 1993, 108, p. 723-785, aldaar p. 726.
- 32 *De Volkskrant*, 10 december 1997.
- 33 COOK T., *The Impact of David Bearman on Modern Archival Thinking: An Essay of Personal Reflection and Critique*, in *Archives and Museum Informatics*, 1997, 11, p. 15-37, aldaar p. 20. Cook verwijst naar een conferentie in Victoria in maart 1986 waar Bearman dit in een persoonlijk gesprek tegen hem zou hebben gezegd.
- 34 THOMASSEN Th.H.P.M., *Werken aan een nieuwe verhouding tussen archief- en geschiedwetenschap*, in *Nederlands Archievenblad*, 1994, 98, p. 107-115, aldaar p. 108.
- 35 JEURGENS Ch., *Maken archivarissen geschiedenis? Waardering en selectie onder de loep*, in *Archievenblad*, 2010, 114, nr. 10, p. 42-45. Zie ook: <http://hum.leiden.edu/history/organisation/staff-history/jeurgens.html#publications>.